

що негативно позначиться на результатах шкільного навчання та майбутній трудовій діяльності. Загалом цілеспрямований розвиток уяви з раннього дитин-

ства не тільки підвищує потенціали становлення пізнавальних процесів і здатність до творчості, але й формує особистість дитини.

### Література

1. Амонашвили Ш. А. Как живёте, дети? / Ш. А. Амонашвили. — М. : «Просвещение», 1991. — 112 с.
2. Базова програма «Я у Світі» (психолого-методичний супровід) / О. Л. Дроботій, М. Л. Кривоніс. — Х. : Видавництво «Ранок», 2011. — 224 с.
3. Белкина В. Н. Развитие творчества ребенка в условиях его взаимодействия со сверстниками / В. Н. Белкина // Ярославский педагогический вестник. — Ярославль : ЯГПУ. — 1997. — № 1. — С. 64 — 67.
4. Веккер Л. М. Психические процессы / Л. М. Веккер. — Л. : Издательство Ленинградского университета, 1974. — т. 1. — 334 с.
5. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Виготський. — М. : «Просвещение», 1991. — 96 с.
6. Давыдов В. В. Виды обобщений в обучении (логико-психологические проблемы построения учебных предметов) / В. В. Давыдов. — М. : Педагогика, 1972. — 424 с.
7. Кравцова Е. Е. Психологические новообразования дошкольного периода развития : Дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.13 / Е. Е. Кравцова. — М., 2002. — 106 с.
8. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка / М. И. Лисина. — М. : «Воронеж», 2001. — 383 с.
9. Медведева И. А. Продуцирование дошкольниками сказочных импровизаций как фактор развития творческого воображения : дис... канд. психол. наук / И. А. Медведева. — Казань, 2001. — 207 с.
10. Поддьяков Н. Н. Особенности познавательного развития детей дошкольного возраста / Н. Н. Поддьяков // Актуальные проблемы современной психологии : Материалы международной конференции. — М., 1983. — С. 36 — 42.
11. Рибо Т. Творческое воображение / Т. Рибо. — СПб. : «Ю. Н. Эрлжхъ», 1901. — 329 с.
12. Рузская А. Г. Развитие общения ребенка со взрослыми и сверстниками / А. Г. Рузская. — М. : «Педагогика», 1989. — 216 с.
13. Русова С. Ф. Дошкільне виховання / С. Ф. Русова. — Укр. вид. в Катеринославлі/Кіровограді, 1918. — 264 с.
14. Сакулина Н. П. Рисование в дошкольном детстве. / Н. П. Сакулина. — М. : «Просвещение», 1965. — 213 с.

## З ЧИМ ПОВ'ЯЗАНА УСПІШНІСТЬ ЖИТТЄВИХ ВИБОРІВ?

**Лотоцька Ю. М.,**

**Панкратов О. В.,**

**кандидат психологічних наук, докторант Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України  
доцент, кандидат психологічних наук Ярославського державного університету ім. П. Г. Демидова**

**Анотація.** У статті описано розроблену нами адаптивну розумову модель життєвих виборів (РМЖВ) — модель власних виборів з розумінням причинно-наслідкових зв'язків. Порівнюються основні лінії в історії вивчення практичності мислення. Доведено, що практичне мислення може оперувати найскладнішими теоретичними понятійними конструкціями, включеними в певні репрезентативні структури, формою актуалізації яких є конкретна дія конкретного суб'єкта в конкретній ситуації.

**Summary.** This paper describes an intellectual model of life choices developed by us — a model of personal choices with understanding of their cause and effect relations, with the developed practical thinking and reflexivity, and as a result — the wisdom. Main lines in the history of research of practical thinking are compared. It is shown that practical thinking can operate with the most difficult theoretical conceptual structures, which are included in certain representing structures, the form of actualization of which is a specific action of a concrete individual in a concrete situation.

Найважливішою передумовою успішності суб'єкта є практичність його мислення — успішні, точні вибори у важливих життєвих ситуаціях.

Існує декілька поглядів на визначення практичного мислення. Його розглядають як вирішення завдань, даних «тут і тепер». Воно спрямоване на вирішення несподіваної для суб'єкта проблемної ситуації. Суб'єкт не думає про майбутнє, не аналізує минулого, і, вирішивши ситуацію, не виносить за її межі жодного «додаткового продукту» або ж узагальненого знання, призначеного для вирішення схожих ситуацій у майбутньому. Якщо ж досвід все-таки формується, то він представлений у невербальній формі як «мовчазне знання», або, інакше, «неявне знання». Такий підхід підтверджує, що в процесі вирішення практичних завдань суб'єкт маніпулює чуттєво заданими властивостями елементів у ситуації, яку осмислює, не використовує узагальнених знань, не прагне усвідомлено щось пізнати в ситуації. Дані для таких висновків були отримані в лабораторних експериментах або в найпростіших формах виробничої діяльності та життєвої практики.

Інша думка простежується ще в міркуваннях Аристотеля. З цього погляду вирізняють розум і свідомість. За допомогою розуму ми створюємо теорію і продукти «загальноновживані», що звільняються від суб'єктності; за допомогою свідомості ми будемо наші вчинки, які полягають і в побудові теорії, і у виготовленні «загальноновживаних» продуктів. Для наших подальших висновків про підпорядкованість теоретичного мислення практичному важливе розуміння Аристотелем того, що наукове мислення необхідно для виконання якихось приватних завдань, виготовлення знарядь у широкому сенсі цього слова, а практичне мислення забезпечує життєдіяльність людини в цілому.

Таким чином, основним продуктом мислення за Аристотелем є процес розвитку суб'єкта, кожен вчинок якого розглядається ним як момент реалізації усього його життєвого шляху, підпорядкованого етичним нормам. Ця ж тенденція «життєвої» ролі практичного мислення найбільш явно представлена у праці Б. М. Теплова «Розум полководця» [9]. Психолог, аналізуючи складну практичну діяльність воєначальника, показує, як осмислюється проблемна ситуація, широко розгорнута в просторовому і в часовому плані. Знання суб'єкта мають особливу природу, вони постійно переосмислюються, набуваючи таких властивостей, як дієвість і легка реалізованість в безпосередній практиці суб'єкта. У сучасних дослідженнях цей підхід до практичного мислення реалізується в роботах Д. М. Завалішиної, Ю. К. Корнілова і його учнів, а також в працях Г. С. Костюка та його послідовників [2, с. 6].

Третя група досліджень представлена Д. Халперн, Р. Стернбергом, Г. П. Щедровицьким, М. Смільсон [8, с. 10] та ін. Це група, яка виділяє полімодальність інтелекту, важливість узгодження та усвідомлення протиріч за допомогою критичного мислення, інакше кажучи, розглядає мислення як засіб успішних, точних виборів. Виходить, що теоретичне і практичне мислення не існують окремо, а в будь-якій осмисленій діяльності вони нерозривно пов'язані: починаючи діяти, суб'єкт застосовує вже наявні заготовки, метакогніції, стереотипи (практика), але відразу ж їх перевіряє, переосмислює, переформулює, заново звільняє від конкретності, суб'єктності, ситуативності (теорія). Отже, в будь-якій цілеспрямованій активності суб'єкта має місце замкнутий регуляторний цикл: збагачені у взаємодії з реальністю теоретичні «інструменти» знову спрощуються для подальшого зберігання. Це — завдання того напрямку в психології, який перейнявся розумінням того, що будь-яка психічна активність — аспект цілісної активності цілісного суб'єкта, і такої активності, яка тлумачиться соціумом та суб'єктом як успішна.

Ще один підхід до вивчення практичного мислення формується на основі наступних двох положень. Перше — очевидний суб'єктний характер узагальнень практичного мислення, причому, у двох сенсах: суб'єктність, яка протиставлена об'єктності, тобто мається на увазі когнітивне забезпечення активності конкретного суб'єкта з його проблемами, потребами, цілями і намірами; і, з іншого боку, суб'єктивність, яка протиставлена об'єктивності. Наші дослідження за проектом «Психологія життєвої успішності» показують, що практичне мислення може оперувати найскладнішими теоретичними понятійними конструкціями.

Ми вважаємо, що головною властивістю практичного мислення є не його «вербальність» або «невербальність», «каузальність» або «некаузальність», «структурність» або «подієвість», як це розглядають

у своїх роботах сучасні психологи, зокрема Стернберг і Хоффман, а його полімодальність, здатність суб'єкта користуватися великою кількістю способів опосередкування, репрезентації для того, щоб умістити в коло усвідомлюваного максимально широку індивідуалізовану ситуацію в усіх різноманітних аспектах її функціонування. Отже, найважливішою властивістю практичного мислення успішної людини є саме здатність інтегрувати різні форми репрезентації, поєднувати, наприклад, об'єктне і суб'єктне сприйняття ситуації, бути здатним в одному пізнавальному концепті об'єднати всі можливі форми репрезентації, побудувати репрезентації схеми обраних ситуацій та своєї поведінки в них із «когнітивнобагатими» формами [7]. Надзвичайно важливим при цьому є поєднання когнітивного і особистісного підходів, що виявляється в тому, що можна умовно назвати «баченням ситуації».

Ці положення потребують розгорнутого обговорення, поки ж ми робимо висновок, що у різних суб'єктів практичність може базуватися на поєднаннях різних особистісних характеристик, проявляючись у вибудованій індивідуальній системі діяльності, в різних формах практичності і зумовленій нею успішності.

Нами розроблено модель життєвих виборів на базі класичного та сучасного психологічного інструментарію, практичного досвіду та власних доробок, філософських, фізіологічних та психологічних теорій.

### Опис РМЖВ.

1 карта РМЖВ — «Фінансова карта». Модель акцентує увагу на усвідомленні власної фінансової ментальної моделі — звичних виборів у цій сфері. Учасник пізнає власну фінансову модель через усвідомлення моделей поведінки у зароблянні, зберіганні фінансових статків, витратах, тобто визначає дозволу фінансову динаміку (чи закладено в модель дозвіл на зростання фінансів та розмір їхнього зростання. Дозвіл базується на інтегрованих еталонних моделях і рішеннях, які людина робила у дитячому та підлітковому віці, коли формується власна еталонна фінансова модель). Ментальна карта рівня — це масштаб вимог до життя. Таких рівнів три:

- «Гроші для життя» (перший рівень). Модель «Гроші для життя» означає: я буду намагатися заробляти стільки, щоб мені вистачало для життя (де жити, що їсти, одяг, як у всіх відпочинки і діти, рідкісні предмети розкоші);

- «Гроші для гри» або Бізнес-модель (другий рівень). Гра — це, наприклад, «Бізнес». Фінансові об'єми не обмежуються якоюсь сумою, а керуються масштабом рішень людини і їхньою результативністю. Критерій рівня: я буду вимірювати себе грою, в яку я граю. Тобто я буду вважати, що я заробляю стільки, скільки заробляє мій бізнес, моя гра! При цьому жити я можу на 500 \$ при доході 100 000 \$;

- «Гроші для буття». Це метафорична назва, її зміст: людині потрібні гроші для того, щоб змінювати світ на краще (що вважати кращим — визначає сама людина). У цієї людини модель мислення така: гроші для себе їй не потрібні, їй потрібно побудувати храм, центр роботи з дітьми-інвалідами, дороги, школи та інше... Таких людей від 1 до 5% у різних країнах;

Для карти розроблено тестову методику «Арифметика життя», яка, наразі, проходить перевірку. У результаті учасник має власний дозвіл фінансової динаміки та тип мислення в аспекті рівня фінансових досягнень (від службовця до інвестора). Першим кроком у роботі з фінансовою моделлю буде усві-

домлення того, яка у мене модель? Що для мене добре, а що ні? [4, с. 5].

**2 карта РМЖВ — «Комунікативна карта».** Карта дозволяє визначити ефективність комунікативних компетенцій, результативним чинником яких є здатність до встановлення, зберігання та розвитку конструктивних, розвивальних відносин. Учасник, за запропонованою схемою, може визначити ефективність контактів у соціальному оточенні. Потім зіставити долю результативних контактів з фруструючими, регресивними і визначити причину таких відносин, що підвищує психологічну готовність до навчання, трансформацій, та власну відповідальність за процес комунікації. Окремо скажемо про здатність підтримувати баланс конструктивних і деструктивних баластних контактів. Чи вміємо ми красиво, конструктивно, без ризику для себе та інших людей дистанціюватися, відійти від тих контактів, які реально стали деструктивними? Не просто неконструктивними, а такими, що руйнують.

Комунікативна успішність — це вміння встановлювати контакт з потрібними мені людьми. Потрібними — означає корисними не стільки в грошах або для зв'язків, а потрібними для певного етапу розвитку, рівня духовності.

**3 карта РМЖВ — психотравмувальний досвід. «Життєвий багаж або Сценарій».** Карта дає можливість усвідомити власний профіль поведінкових патернів, допінгових механізмів, заборон та не результативних мисленнєво-поведінкових циклів, що побудовані на психотравматичному досвіді. За нашим дослідженням «Психологія життєвої успішності» (в рамках наукової теми лабораторії «Психологічні основи ефективності дистанційного навчання», державний реєстраційний № 0108U00309, Lototska@, 2009–2012), на формування моделі життєвого успіху великий вплив має власний досвід, особливо в емоційних сценах періоду «докритичного мислення». Негативно забарвлені, травматичні «сцени» мають на порядок вищу вагу у порівнянні з позитивними. Часто висновки-рішення витісняються, але можуть бути визначені через дію копінгових механізмів. Усвідомлення власного життєвого сценарію є корисним, оскільки яскраво висвітлює причини помилкових виборів та створює мотиваційний поштовх до зміни сценарію, підвищення відповідальності за власну долю, за авторство власного життєвого сценарію, життєвої моделі та моделі власної успішності.

Критеріями успішності у карті сценарію або психотравматичній карті є:

1. Усвідомлення свого психотравматичного набору.

2. Усвідомлення свого захисного механізму. Наприклад: людину образили в дитинстві, як наслідок, виникла психотравма. У цій ситуації одна людина, коли їй страшно, «ховається в будиночок», уникає всіх, а інша робить вигляд, що нічого не відбувається, одягається в гордість, холодність. І люди думають, що їй добре! А їй погано, і це є захист, який ще більше погіршує життя. Тому треба усвідомити свою захисну стратегію і зрозуміти, чи вона підходить тобі, чи ні.

3. Психотравматичний анамнез. Використовується конструктивно, для поліпшення життєвої ситуації. Психотравматичний анамнез — історія моїх психотравм. Я їх знаю, я вмію керувати собою в подібних ситуаціях. Це означає, що анамнез використовується конструктивно для поліпшення життєвої ситуації.

**4 карта РМЖВ — «Родинні ролі».** Ролі людини, засвоєні в родині, впливають на життєві вибори. Для визначення родинної карти ми використовуємо теорію А. Адлера та власні розробки, де важливими є порядок народження, родинні, так звані, «перші

сцени» та поведінковий родинний профіль аналогічної та протилежної статі. Більше детально див. інформацію [1, с. 2].

Дитину в родині «занурюють в роль». Роль — це колія. Тобто мене запросять в «родову» колію поведінки, що прийнята в моїй родині. І добре це чи погано для кожної людини — стає відомо пізніше. Але кроком до успіху є усвідомлення ролей, запропонованих мені родинною. Оскільки в дитинстві людина сприймає світ не критично, то сімейна модель лягає, мов на білий аркуш паперу.

**5 карта РМЖВ — «Вікова модель».** Життєва модель успішності людини вочевидь пов'язана з віковими аспектами. За нашими дослідженнями більше 60 % респондентів відзначають вік як віхи, як координати життя: успіх приходить з 30 до 40 років, у 20–30 років успіхом є виконання «обов'язкової життєвої програми» — обрати професію, створити родину, фінансово забезпечити її. Начебто правильно, але важливим є розуміння індивідуального шляху, якісне управління власним часом життя, що вимагає і розширити рамки, і, водночас, виставити «точки перевірки». Засмучує, що у моделі нашого суспільства не враховується психологічний вік, що наша вікова модель часто домінує над нашими бажаннями [12].

Успіхом у віковому аспекті є опрацьовані три критерії:

1. Вирішені вікові завдання трьох останніх вікових періодів. Коли ми не вирішили завдання трьох періодів — це причина більш серйозних криз, наприклад, кризи середини життя, сорока років і т. д. Ці кризи не є обов'язковими, тому багато людей переживають їх легко.

2. Успіхом є жити в «своєму» віці, вміти бачити радісні і гіркі його моменти. Бачити відтінки і нюанси кожного періоду, вміти не починати з «нуля», а починати щось нове з урахуванням минулого.

3. Ми знаємо деяких людей, які живуть в майбутньому (ось я зроблю, досягну, тоді й ...), в минулому (якби я не ..., тоді ...), але тільки не сьогодні. Успіхом є жити сьогодні.

Тобто віковим успіхом є жити у своєму віці, серед трьох стратегій, жити зараз і вирішувати завдання, які перед нами ставить вік.

**6 карта РМЖВ — «Карта здоров'я».** Завдання цього блоку полягає в ознайомленні людини з біологічно-фізіологічними засадами успішності, так би мовити успішності власного тіла, та в усвідомленні методів впливу для поліпшення ситуації у сфері власного здоров'я. Тут є можливість пройти самодіагностику за картою психосоматики, отримати власний психосоматичний профіль. Ця карта є найбільш важливою за результатами нашого експерименту, але запит на її корекцію має найнижчий рівень (9–10 місце за виборами учасників) [3].

**7 карта РМЖВ — «Гендерна карта».** Для людини важлива ідентифікація з власною статтю, можливість вибудувати власний гендерний профіль за формулою індивідуального поєднання маскулітності та фемінітності. Разом з власним гендерним типом людина отримує можливість усвідомити власний еталонний гендерний стандарт своєї та протилежної статі та власну поведінку у міжстатевих відносинах. Успіхом є усвідомлена гендерна роль (гендерна не означає тільки статєва, гендерна — це поведінкова).

**8 карта РМЖВ — «Мотиваційно-ціннісна карта».** Цей блок побудовано на розробках А. Н. Чомського (А. N. Chomsky) [11], допрацьованих Р. Бейлі, та нашій адаптації цієї моделі. На наш погляд, ця методика є

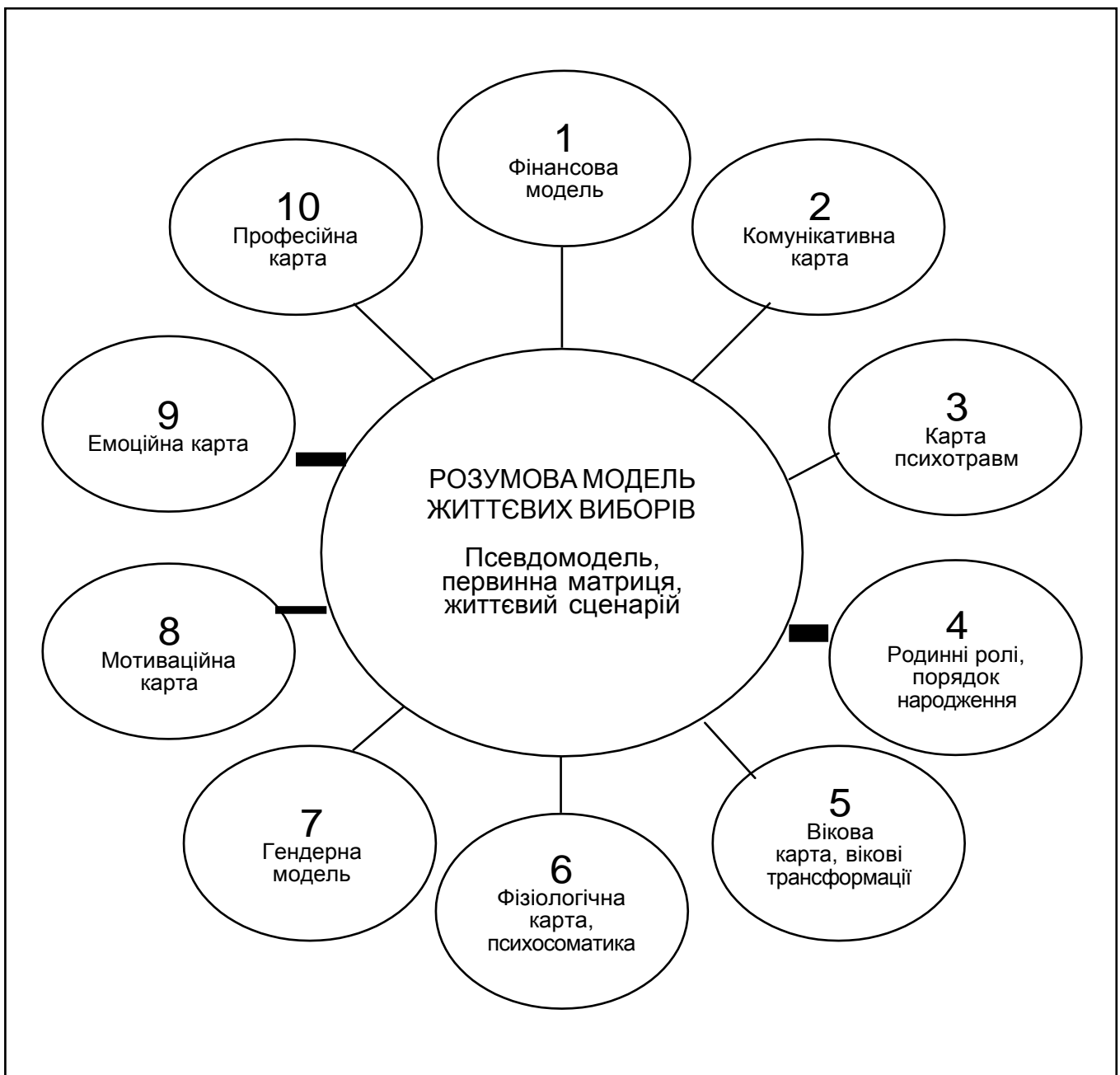
найкращою для визначення мотиваційно-ціннісного профілю людини через те, що вона захищена від соціально-очікуваних відповідей, несвідомого чи свідомого викривлення інформації. Усвідомлення власних реальних цінностей дає можливість будувати життя з їхнім урахуванням. У результаті людина отримує власний мотиваційно-ціннісний профіль, рекомендації щодо гармонізації власного життя, пов'язані з її профілем. У кожного з нас є набір «гарячих клавіш», схожих на прапорці, якими ми позначаємо цей світ, ділимо його на своє і чуже. Наші цінності — це те, що не дозволяє нам виходити за межі свого сценарію та утримує нас від вчинків, за які буває соромно, робить нас щасливими і гордими за себе. Успіх ціннісно-мотиваційної сфери — усвідомлення власних цінностей, мотиваторів та вихід за межі не свого сценарію, тобто не своїх цінностей.

9 карта РМЖВ — «Емоційна карта». Емоції, стани та почуття людини зумовлені соціальними умовами існування та мають особистісний характер. Вони є важливою складовою життєдіяльності, сигналізують про сприятливий та несприятливий стани організму, психіки. Успішністю у цьому контексті ми вважаємо такий ресурсний стан, котрий дозволяє підтримувати життєву активність на бажаному рівні, мати такий конструктивний настрій, який робить життя кращим [2]. Успіх емоційної сфери визначається такими критеріями:

1. Звичний емоційний тон знаходиться в зоні «життя», а не «смерті».

2. Настрій, з яким прокидаємося і засинаємо. Тобто емоційний рівень дає емоційні сили, бажання, мотивацію для того, щоб життя було радісним і цікавим.

10 карта РМЖВ — «Професійна карта». Типи виборів власної професійної реалізації є важливими для



Мал. 1. Логіко-структурна схема «Розумова модель життєвих виборів» Ю. Лотоцької.

успішної соціалізації особистості. Модель професійних виборів, викладена у нашому курсі, дозволяє познайомитись із власними дозволами щодо професійної діяльності, несвідомої моделі кар'єрного зростання. Ми зібрали також критерії для самоперевірки підходящої для людини сфери діяльності. У цьому блоці ми використовуємо аналіз родових дозволів, захоплень, сімейних сценаріїв реалізації та модель вибору професії.

Успіх у професійній сфері — це коли професія збігається з особистісними компетенціями.

**Інтегровальна частина РМЖВ — «Псевдомодель сценарю».** Ця частина РМЖВ дозволяє усвідомити репрезентативну частину власної ментальної моделі, яку найчастіше ми «носимо» у соціумі. Саме цю частину людина найчастіше називає власною життєвою моделлю. Псевдомодель людини складається з еталонів, які людина обирала протягом життя, це збірна декларативна частина ментальної моделі дорослого.

Конструктивною, результативною та адаптивною є РМЖВ «Успіх». В узагальненому вигляді вона представлена на малюнку 1.

Для прикладу пропонуємо елементи практичного блоку — опитувальник Ю. Лотоцької «П'ять критеріїв», побудований на базі розумової моделі життєвих виборів «Успіх». Методику можна використовувати для діагностики успішності, вимірювання її динаміки. У кожній людини свій ранг критеріїв успішності. Цей ранг змінюється кожні 7–9 років, відповідно до нашого дослідження.

Проста формула виміру: якщо за трьома найбільш важливими для Вас критеріями РМЖВ динаміка за останній рік-два позитивна, то модель життєвих виборів працює точно. Вона не є псевдомоделлю.

**Методика самооцінки.** Створіть 3 списки, які дадуть можливість оцінити своє життя і досягнення по-новому.

**1. Перший список критеріїв «Я хочу» — «Що для вас зараз є пріоритетом у житті?».** Пріоритетом суб'єктивно є те, від чого ви отримуєте задоволення.

Поставте власний порядок — від 1 до 10 — на запропонованій РМЖВ.

Далі потрібно виділити перші **три-п'ять** найголовніших для вас пріоритетів і розставити їх за рангом. Наприклад, сьогодні на перше місце я ставлю контакти, на друге — емоційний стан, на третє — гроші, на четверте — контакти і на п'яте — любовні стосунки, гендерну карту.

**2. Другий список — «Що я маю».** Оцініть кожну сферу від 1 до 10 (ваше суб'єктивне задоволення результатами у цій сфері життя).

**3. Третій список — «Яким повинен бути Я-ідеальний?».** Що я планую розвивати?

Ці три списки (по-різному проранжованих пріоритетів) також можуть стати завданням для усвідомлення, для самовдосконалення. Важливо пам'ятати, що неправильних відповідей не може бути. Всі відповіді — правильні. Однак для самовдосконалення ці результати потрібно проаналізувати, опрацювати, зрозуміти, в якому напрямку розвиватися. Ресурсом для цього є наше мислення, зокрема практичне, результативне, без якого життява успішність неможлива.

**Висновки.** У статті подано огляд феномену «Розумова модель життєвих виборів «Успіх», а також проаналізовано інші підходи до успішного мислення. Дослідження показало, що, розглядаючи власну ментальну модель з різних точок зору, приділяючи увагу певним її аспектам, ми отримуємо більш якісний результат — модель власних виборів із розумінням причинно-наслідкових зв'язків, більш повний життєвий сценарій зі зведеними до мінімуму «білими плямами», розуміємо закономірності власних виборів та мислення.

Одержані в дослідженні теоретичні та експериментальні результати дозволяють простежити феномен успішного мислення в його відношенні до регуляції загальної життєдіяльнісної активності людини, а також до мудрості — найважливішої передумови життєвої успішності суб'єкта.

Дослідження виконано за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України (проект № Ф53.5/014) та Російського фонду фундаментальних досліджень (проект № 13-06-90419).

## Література

- Адлер А. Понять природу человека. — СПб.: Гуманитарное агентство «Академический проект», 1997. — 256 с.
- Ільїна Ю. М. Психологічна модель успішності у кризові періоди суспільства / Ю. М. Ільїна // Успішність особистості: потенціал та обмеження :Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 18 березня 2010 р.) / за редакцією М. Л. Смульсон, М. Л. Зінченко. — К., 2010. — С. 102 — 105.
- Ільїна Ю. М. СМД-тренінг по трансформації ментальних (розумових) моделей дорослих : Методичний посібник для проведення тренінгу «Управління змінами / Ю. М. Ільїна. — К.: ЦТІ, 2007. — 80 с.
- Ільїна Ю. М. Успішні люди змінюються самі / Ю. М. Ільїна // День. — 2010. — № 103. — С. 6.
- Ільїна Ю. М. Методика дослідження життєвого сценарію «Успіх» / Ю. М. Ільїна // Актуальні проблеми психології : збірник. — К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2010. — т. 3.
- Лотоцька Ю. Н. Психологія успеха. Логика не-удачи. Простые шаги к переменам / Ю. Н. Лотоцька [Электронный ресурс] режим доступа к журн.: <http://pocherk10.livejournal.com/>
- Панкратов А. В. Практическое мышление : Учебное пособие. — Ярославль : изд-во ЯрГУ. — 2010. — 108 с.
- Смульсон М. Л. Интеллект і ментальні моделі світу / М. Л. Смульсон // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Сучасні дослідження когнітивної психології». — Острог : Вид-во Національного університету «Острог», 2009. — Вип. 12. — С. 38 — 49.
- Теплов Б. М. Ум полководца / Б. М. Теплов // Теплов Б. М. Избранные труды. В 2-х т. — М., 1985. — Т.1. — С. 223 — 305.
- Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления: Хрестоматия по работам Г. П. Щедровицкого / глав. ред. А. Г. Реус, сост. А. П. Зинченко. — М.: Дело, 2004. — 208 с.
- Chomsky N. Syntactic Structures. — Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co, KG, 2002. — 117 p.
- Lototska Iunona (Ilyina). Result of scientific research: «Psychology of success» // Abstracts of the XXX International congress of psychology // Cape Town, South Africa. — 2012. — 600 p.